

ԱՎԵՏԻՔ ԻՍԱՀԱԿՅԱՆ

ԽՏԱՅՈՒՄՆԵՐ

(Վարպետի արխիվից քաղեց Աբաս
Իսահակյանը)

Աշխարհիս վրա ամենագեղեցիկը մոր
աչքերն են:

Միայն մայր ունենալու համար արժե աշ-
խարհ գալ:

Մայրենի լեզու:
Հայոց լեզվի մեջ մարմնացած է հայ ժո-
ղովրդի հոգին: Ամեն մի բառը նրա հոգու
մի կտորն է: Այդ բառերի մեջ են նյութա-
ցած, առարկայացած մեր վիշտը, գրկանք-
ները, դառն ու գվարճալի ապրումները,
մեր երազները, հույսերը, ըղձերը, սերը՝
մեր ողջ ժողովուրդը:

Եվ ինչպե՞ս լրենք հիմա այդ լեզուն, ու-
րանանք, մոռանանք, մեռցնենք: Նրա հա-

մար ծով արյուն են թափել մեր նախնի-
ները:

Մեր սրբազան մագաղաթների պա-
պանման համար ինչքա՞ն կյանքեր են
զոհվել, նահատակություններ կատարվել:
Պահել են անձավների մեջ, պահել են փա-
թաթած մետաքսների և զատերի մեջ աչքի
լույսի պես: Տարել են իրենց հետ գաղթա-
վայրերը: Նրանցից հայրենիքի բույրն են
առել, հայրենիքի կարոտը: Պաշտել են,
երկրպագել, աղոթել նրանց վրա, հիվանդ-
ներ բուժել:

Եվ նվիրական ավանդները փոխանցել
սերնդե սերունդ:

Հայրենասիրությունը այն է, որ հայերը
ամենուր իրար պատկանեն և միասին՝ հա-
յրենիքին:

ՎԵՆԱՔԱՆՈՐ ՀԱՅՐԱՊԵՏԸ ԾՆՈՐՀԱՍԱՎԱԿԱՆ ԽՈՍՔ Է ԱՄՈՒՄ ԻՐ ԳԱՀԱԿԱՎԱՌՓԱՆ ԱՐԱՋԻՆ ՏԱՄԵՐԱՐԻՄԻ ԱՐԹԻՎ, ՎԱՐՊԵՏԸ,
ԵՂԻՇԵ ԱՐՔԵՊ. ՏԵՐՏԵՐՅԱՆԸ, ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՍԱՐՅԱՆԸ, ՀԱՍՀ ՄԻՆԻՍՏՐՆԵՐԻ ՍՈՎԵՏԻՆ ԱՐԴՆԵՐԻ ՀԱՅ ԵՎԵՂԵՑԻ
ԳՈՐԾԵՐԻ ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀ ՀՐԱԶՍԱ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆԸ ԵՎ ՈՒԻՇԵՐԻ, 1956 թ. ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ 7

* * *

Բուն Հայաստանը ավեր-ամայի է, բայց նրա հույակապ ավերակների հետքերից օտար ուղևորը այն կեցրակացնե, թե այստեղ ժողովուրդը աստվածային հզոր թեքեր է ունեցել՝ ճախրելու գաղափարների կատարյալ ոլորտում:

* * *

Հայոց երկիրը՝ լեռ, դաշտ, հովիտ, արտ, ժայռ, գետ՝ երգ են դարձել հայ սրտի մեջ: Եվ երգում է հայը այդ երգերը: Այդ երգն է արտ հերկում, սալը բաշում, գերանդին շարժում, ցորենը աղում, լավաշը թխում:

* * *

Չեմ կարող հավատալ, թե Մասիսը իրական է, իրական մի սար է:

* * *

Ունեցած հացդ կիսիր եղբորդ հետ: Հին մշակույթիդ վրա հիմնիր նոր մշակույթդ և հայկական հին բառերով ասա նոր միտքդ:

* * *

Անհատը ազգության մեջ և նրա հետ է, որ անմահ է:

* * *

Ամեն մի ծաղիկ իր կոկոնի մեջ ունի ծածկված սիրո խորհուրդ:

* * *

Վերջացավ վայրկյանը, սկսվեց հավերժությունը՝ կյանքը և մահը:

* * *

Արագածի մայրական գրկի մեջ և Արարտի մահապետական հայացքի տակ անում է ու հասակ բաշում հայ ժողովուրդը:

* * *

Սուրբ է հայրենիքը. նա մեր հացն է, նա՝ մայրական գիրկ: Մեր մանկությունն է նա, մեր պապերի գերեզմանը և մեր մանուկների զվարթ օրորոցը: Նա մեր տարեգիրքն է և մեր հին ու նոր քնարը: Նա հայրական տան ծուխն է, որ մեր հրճվաճքն ու վիշտը տանում է աստղերին:

Նվիրական է նա, որովհետև մեզ գրկող բազումներն ու սիրող սրտերը հող են դարձել այնտեղ:

* * *

Սիրելագույն Ծիրակն ինձ համար տիեզերքի կենտրոնն է եղել, որովհետև այստեղ է, որ սկսել է բաբախել իմ սիրտը: Այստեղ եմ զգացել աշխարհը: Այս կենտրոնումն է սկիզբ առել իմ աշխարհաճանաչումը: Այստեղ եմ լսել ու սովորել մեր հոյակապ մայրենի լեզուն...

Հայկական անցյալ փառավոր կուլտուրայի այս վայրում՝ նվիրական Ծիրակումն եմ հյուսել իմ շքեղ երազները՝ նրա զմբուխտե Մանթաշում, Ալագյազի աղամանդե կատարի վրա, բյուրեղ աղբյուրների զրնգոցի մեջ, Արփաչայի ափերում, բուսաններում, ջաղացներում և Անհի ներշնչող պարիսպների և առյուծաբաշ բուրգերի տակ:

Ես չափազանց երախտապարտ եմ իմ հավերժ սիրելի Ծիրակին, որովհետև նա ինձ կազմավորել, ոգևորել և դարձրել է հայ հիմնավոր ժողովրդի անմահ ու վեհ գրականության անուններից մեկը, կրտսերագույնը: Այստեղ եմ ճաշակել հայ գրականությունը, որից ստացել եմ ես սրբազան պատգամներ, դարերի մեջ կոած, կոփված և երկյուղածությամբ ծառայել եմ նրանց:

Այնուհետև, ինչքան հասակ եմ առել, այնքան ընդարձակվել են Ծիրակի սանմանները և վերջը գրկել են ամբողջ Հայաստանը:

Եվ Հայաստանը ես միշտ և համապալ կրել եմ իմ հոգում, ուր որ եղել եմ, Հայաստանը տարել եմ ինձ հետ: Նայել եմ Մոմբլանին, բայց տեսել եմ Մասիսը, կանգնել եմ Աթենքի Պարթենոնի առաջ, բայց զգացել եմ Երեբունյքը և Հոփսիսիմեի տաճարը: Լսել եմ Նեապոլի ժողովրդական երգերը, բայց հուզվել եմ մեր ժողովրդի երգով:

* * *

Եթե մահը հիշես—հմուխտյան մեղք չես գործի:

* * *

Թեթև խելքը ծանր բեռ է:

* * *

Ոչ թե արտաքին ժպիտով, որ ամեն մարդ կարող է ունենալ, այլ ներքին ժպիտով ընդունել մարդկանց: Ապրել ներքին ժպիտով:

«Քո ամենամուսլ ամպամած օրը միտքդ բեր, որ ամպերից վերև արև կա. «Զախորդ օրերը ձմռան նման կուգան ու կերթան»— աշխարհի ամենահիմաստուն բանաստեղծություններից է:

Ծաղիկի սերմի մեջ է բնության հրաշքների հրաշքը:

Սասունցի Դավիթը որակ է, Մարա Մելիքը՝ քանակ:

Սևանը այնքան գեղեցիկ է, որ մարդ ուզում է խեղդվել մեջը:

Երևանը, նրա մթնոլորտը լցված է հայության ձայնով, հայերենով: Օրեցօր, ամեն օր, ամեն ժամ, ամեն վայրկյան լցվում է հայության ու հայերով: Ականջդ միալսր հայության մեջն է, հայերի:

Պատկոմ ես և լսում՝ ծառերը հայերեն են տատախում, թռչունները հայերեն են ծվկում, ատվակները հայերեն են խոխոջում:

Ամեն քար ու իր, աստղ ու երկինք հայերեն, հայկական, հայաշունչ:

Մարդ միայն իր հայրենիքում կարող է մնալ հարազատ, ազգային:

Բանաստեղծությունը իրի գեղեցկությունն է. ծաղիկը բույսի բանաստեղծությունն է:

Մեր ժողովրդի արմատները հազարավոր տարիներ առաջ թաղված են Արարատի և Վասպուրականի հողերի խորքում:

Բևեռագրերի խրթին գրերի մեջ պիտի որոնել մեր պատմության արշալույսը:

Ծովն է, կարծես, Նարեկացու մեջ խտում, երգում, հուզվում, փոթորկվում:

Հիվանդի հույսը մահից հետո է մեռնում:

Պիտի գրել այնպես, ինչպես մարդ կիսի իրեն հետ. գրի առնել ներքին գրուցատվությունը:

Ահա այդ ժամանակ կատեղծվի անկեղծություն գրականության մեջ՝ թե՛ զգացումների, թե՛ մտքերի և թե՛ ուժի:

Այդպիսով, գրվածքը, ոճը չի լինի ուռցիկ, մանվածո, սեթևեթ, փքուն, անբնական պատկերներով, մտածին:

Առաջ ասում էին, թե պիտի գրել այնպես, ինչպես խոսում ես ուրիշների հետ: Սակայն, այդ պարագայում, նույնպես կեղծիք է մտնում. ուզում ես ուրիշի հետ ճոռոմ խոսել, ճարտասանորեն:

Չորս գիրք ունի հայ ժողովուրդը, որ ինչպես բարձր պոետներ կրել են հայ ժողովրդի ոգին, նրա պաշարի իմաստը, նրա լավագույն ապագայի տենչանքները, նրա իդեալները՝

Մովսես Խորենացու «Հայոց պատմություն»-ը,

Եղիշեի «Վարդանանց պատերազմը», Նարեկացու խոսքը հավերժության և անմահության հետ և

Աբովյանի «Վերք»-ը:

Հաճախ մեր ժողովուրդը ներկել է իր մագաղաթները արյունով, բայց մագաղաթները նրան ներարկել են հավիտենական արյուն, անմահության արյուն:

Արաքսը հոգուս միջով միշտ հոսում է՝ վերան իմ երազները որպես մշուշ... Եվ Մասիսը հոգուս մեջ խրոխտ ու երազուն միշտ բազմած է:

Հավիտենականությունը, ասում են, անըսկիզբ է, սակայն մեզ համար նա սկսվում է մեր մահից:

Հայկական կոտորածները ապրելով, հավատացած էի, որ այսուհետև աշխարհը վերածվեց քառսի՝ էլ ծաղիկ չպիտի բուսնի, թռչուններ չպիտի երգեն, գետակը չպիտի կարկաչի, արևը չպիտի ծագի:

Իմ հոգին կրեց այն բոլոր վերքերը, ջարդերը, մահերը, որ կրեց հայ ժողովուրդը:

Մեծ եղեռնից մի-մի կաթիլ է ամեն մի հայ մարդ:

Ես տիեզերական վիշտը զգացել եմ, հասկացել հայության մեծ վշտի միջոցով:

Մի բան կա, որ ամեն մարդ ունի, և աղքատն ու հիվանդը ավելի շատ՝ դա հույսըն է:

Կյանքը շոշափելի երազ է, երազը՝ անշոշափելի կյանք:

Հայ լինելը ճակատագիր է. պետք է տանենք այդ:

Հայությունը մորիկների մեջ, դարերի վայրագ մորիկների մեջ, փայլիլեց ու կայուն մնաց աղոտ մոմի պես:

Մասիսը մեր վեհ ու պարզ ոճի նախատիպարն է, իդեան, տեսիլքը, գաղափարը, նախագաղափարը:

Հայաստան՝ ճակատագրական երկիր. մեր բախտը, մեր ոճը, մեր ոգին և մեր պատմությունը կերտող:

Հայաստանի հողերի վրա ոտաբորիկ պիտի քայլել, ծնկաչոք քայլել և համբուրել բոլոր քարի կտորները և հողի գուղձերը՝ սուրբ են նրանք:

Անի.—Մեր ստեղծագործ նախահայրերը իրենց տեսիլներն ու վեհ ապրումները այս քարերի մեջ դրսևորեցին: Այս քարերը նրանց երազների մարմինը հագան. այս

քարերը դարձան գաղափար և միտք: Իրենց հոգիները այս հույակապ շենքերն են, այս հանդուգն, թռչող կամարները, այս երկնապաշտ գմբեթները:

Անի՝—քարեղեն երազ:

Անիում պատի վրա գրված՝ «Խելքը հոգու աչքն է»:

Երբ մարդ Անի է մտնում, կարծես, մի ուրիշ աշխարհ է ընկնում, մի կախարդական աշխարհ, բայց շա՛տ հարազատ, շա՛տ դարեր, հազար տարիներով ծանոթ, մտերիմ, հարազատ, սրտակից:

Մի քաղցր և տխուր զգացում համակում է քեզ՝ հայրենի հին տան զգայությունը: Այստեղ են ապրել քո բոլոր հայրերն ու մայրերը և քեզ նրանք բոլորը սիրել են այստեղ:

Այդ շենքերը, պարիսպները, փողոցները, բուրգերը, եկեղեցիները, տները հոգով խոսում են քեզ ու հիշեցնում, որ դու խաղացել ես սրանց շվաքների մեջ, երազել ես սրանց պատերի և կամարների տակ. այդ տեղերը մայրիկիդ ձեռքը բռնած շրջել ես...

Եվ մի վեհ զգացում, մի սուրբ հուզում, գորով՝ խոնարհեցնում է գլուխդ, ծնկներդ հեշտությամբ իջնում են և կարոտով ու երկյուղածությամբ համբուրում ես այս քարերն ու փոշիները... Եվ չես ուզում հեռանալ: Ինչպե՞ս հեռանաս քո հին հազարամյա տնից և զմա նորից օտարություն վտարանդի ապրես:

Այնքա՛ն նվիրական են այս պատերը, այնքան սրտախոս, կաթոգին...

Դու այստեղ՝ դու ես և, վերջապես, այստեղ դու դարձել ես դեպի քեզ, ինքդ քեզ ես եկել...

Միայն Մասիսը մեզ կարող է դեռ դարեր հայ պահել: Տակավին հայ մարդը (գյուղացին) Մասիսը տեսնելով՝ երեսը խաչակնքում է:

Կրոնն էլ լիրիզմ է, թերևս տիեզերական լիրիզմ:

Առանց Աստծո կարելի է ապրել, բայց առանց Աստծո չի կարելի մեռնել:

Առանց երազանքի, անուրջի, երազի մարդը դատարկ, սովորական, փոքր արարած է. միայն երազանքի մեջ է մեծ և հոգին՝ աստվածային:

Կան մարդիկ, որ խոսքով են գործում, և մարդիկ, որ գործով են խոսում:

Կրոնը հոգեկան ներքին կյանքի վրա է հիմնված: Կրոնի նյութը՝ «անիմանային», գերզգայականն է:

Մեր ամբողջ գիտությունը և հազար դարեր հետո ձեռք բերվելիք գիտությունը ևս, մի փոքր կանթեղ է տիեզերական խորհուրդների անձիր խավարների մեջ:

Մովսեսն ասաց՝ «Աստված ստեղծեց մարդուն իր պատկերի համաձայն»: Արիստոտելը ասաց՝ «Մարդը ստեղծեց Աստծուն իր պատկերի համաձայն»:

Առաջինը իդեալիզմն է՝ մարդը Աստծո նման:

Երկրորդը ռեալիզմն է՝ Աստված մարդու նման:

Հայրենիք, ուրտեղից քաղցր ձայնով կանչում են քեզ. հազար ձեռքեր կանչում են քեզ. անկեղծ շրթների հիշում են քեզ և կարոտի աչքերով սպասում են քեզ...

Գա՛մ ծոցդ, հողիդ հետ հող դառնամ, ծառիդ հետ՝ ծառ:

Սերն է քառսից կյանք ստեղծել, ծաղիկներից գույն ու բույր տվել, թռչունների՝ երգող քնար ու սրինգ:

Եթե ես ապրել եմ 25 տարի Եվրոպայում, քայց հազարավոր տարիներ ապրել եմ Հայոց լեռներում, դաշտերում, Հայոց արևի տակ—ապա ուրեմն իմ բնագոյները, ներքին մղումները, զգացումները, հոգին հայկական են:

Ծա՛ռ է մեծ ժառանգականի ուժը:

Երբ տեսնում եմ մեր հոյակապ ավերակները, նրանց բեկորները—մոռանում եմ, որ հայերի մեջ կան դավաճաններ, ազգորացներ:

Ծառայել մարդկանց—ծառայել Աստծուն:

